

INIMÕIGUSTE KONVERENTSI PÄEVIK: 10. detsembril 2019, rahvusvaheliste inimõiguste päeval, toimus Tallinnas Swissôtelis IX inimõiguste aastakonverents. Sel aastal oli see pühendatud eelmiste konverentside eestvedaja, ajaloolase ja filosoofiadoktori, ühe taasiseseisvunud Eesti teenekaima ja kogenuima poliitiku **Mart Nutti** mälestusele. **Aet Kukk** võtab kokku.

Kui universaalsed

2 019. aasta konverentsi eesmärk oli kaardistada olulisimaid inimõiguste ees seisvaid väljakutseid 21. sajandil ning arutleda nende lahenduste üle. Päeva jooksul käsitleti nii inimõiguste universaalsust, kliimamuutusi, tehnoloogia arengut kui ka populismi esiletõusu.

Konverentsi juhatas sisse ürituse selle aasta eestkõneleja, õiguskantsler **Ülle Madise**. Oma avakõnes rõhutas ta õigusriigi tähtsust seoses inimõiguste tagamisega, väites, et just õigusriik aitab kõige paremini kaitsta kodanike õigusi ja huve. Madise tõi välja faktorid, mis on õigusriigi eksisteerimiseks vajalikud: võimude lahusus, vaba ajakirjandus ning õigusriiki toetav avalik arvamus. Ühtlasi kirjeldas ta õigusriiki ohustavaid tegureid: inimesed, kes tahavad ainuvõimule, ning rahvas, kes on sellega nõus.

Justiitsminister **Raivo Aeg** pani oma kõnes inimestele südamele, et kuigi inimõiguste mõiste on ajas ja ruumis pidevas muutumises, ei tasuks seda sõna liiga vastutustundetult kasutada. Ta meenutas ka 1993. aastat, kui Eesti oli just alla kirjutanud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonile ning sel ajal valitsenud rõõmsat, lausa pühalikku meeleolu.

I Kas universaalsed inimõigused on võimalikud erinevates kultuurides?

Inimõiguste universaalne olemus on olnud üks kesksemaid küsimusi erinevate kultuuride kontekstis. Just selle olulise aruteluteemaga alustati päeva esimeses paneelis, mille moderaatoriks oli ajakirjanik ja dokumentalist **Hille Hanso**, kellele pakuvad peamiselt huvi Lähis-Idas toimuvad sotsiaalsed ja poliitilised arengud.

Pooleteise tunni jooksul said osalejad argumenteerida, kas inimõiguste olemus on pigem universaalne või kultuurirelativistlik. Paneel algas kahekõnega **Hille Hanso** ja **Rouba Mhaiseni**, Süüria-Liibanoni päritolu majandusteadlase ja aktivisti vahel. Selline korraldus oli tingitud Iisraeli peaministri **Benjamin Netanyahu** endise nõuniku **Robert Ilatovi** osalemisest samas paneelis. Iisraeli-Palestiina sõjalis-poliitilise konflikti tõttu otsustas Mhaiseni vältida Ilatoviga samas paneelis esinemist. Mhaiseni tõstatas ka küsimuse, kas tegelikkuses kehtivad inimõigused ainult Euroopa piiride sees. “Eurooplased hoolivad keskkonnast, hoolivad loomadest, aga samas nende piiride taga inimesed surevad. Kas inimõigused neile ei kehti?” kõlas Rouba Mhaiseni küsimus.

Kui lavale kutsuti ülejäänud panelistid, vastas Ilatov Mhaiseni süüdistustele, öeldes, et Iisrael on “ainus demokraatlik ja vaba riik Lähis-Idas, kus on kõik inimõigused tagatud kõigile kodanikele, ka araablastele”. Samuti toonitas Ilatov, et tema kodumaal valitseb täielik usuvabadus: puudub nii religioosne kui ka rahvuslik tagakiusamine. Iisraeli peaministri Benjamin Netanyahu endine nõunik lausus: “Rouba kartis istuda minuga koos laval, sest tema õigused pole enam kaitstud, kui ta kodumaale naaseb. Selle asemel, et vaadata, kuidas Araabia riikides tambitakse inimõigusi jalge alla, süüdistatakse Iisraeli.” Tema selline sõnum jäi kõlama iga kord, kui ta sõna võttis, korrates ikka ja jälle, et Iisrael on ainus vaba ja demokraatlik riik Lähis-Idas.

Konverentsi alguses tehti pikk mälestuslaulus Mart Nuttile.

Tehis-intelligents ja tehnoloogia ning nende mõju inimkonnale on praeguses maailmas üsna reguleerimata.

Assüüria Kristlaste Abistamise Ühingu president **Ashur Sargon Eskrya** märkis, et suur osa Lähis-Ida inimesi pooldab inimõiguste edendamist ja ühiskonna liberaliseerumist, ning sellega nõustus ka Rouba Mhaiseni. Samuti rääkis Ashur Sargon Eskrya Lähis-Idas toimunud ülestõusudest ning selgitas, et Iraagi konstitutsioon on vastuolus inimõiguste põhimõtetega: “Selle punkt 2 ütleb, et valitsuse usk on islam ja ükski seadus ei tohi olla islami vastu.” Ta tõi välja rahutuste peamise põhjuse – inimesed ei ole enam nõus oma õiguste piiramisega. Tallinna Ülikooli professor **Peeter Selg** lisas vestlusesse teoreetilise vaatevinkli ning võttis teema kokku mõttekäiguga, milles tõdes, et selleks, et ühiskonnas võetaks inimõigusi üldse tõena, peaks olema ka arusaam, et inimõigused ei ole alati loomulikud või kaasasündinud ning on pidevas muutumises. Paneelile pani lõpupunkti endine Vene õigeusu kiriku ülempreester **Vsevolod Tšaplin**, kes küll ise saalis ei viibinud, ent rääkis inimõigustest Venemaal Skype’i teel. Tšaplin rõhutas oma kõnes, et olemasolevaid süsteeme ja režiime tuleb pidevalt kahtluse alla seada ning neid üha uuesti läbi vaadata.

II Milliseid väljakutseid inimõigustele esitavad kliimamuutused?

Maailmas aina suuremat kõlapinda leidev teema – kliimamuutused – võeti arutluse alla konverentsi teises paneelis, mida modereeris bioloog ja diplomaat **Toomas Tiivel**. Diskussioon keskendus eelkõige kliima ja inimõiguste suhte läbipõimitusele. Üks panelistidest, Vabariigi President **Kersti Kaljulaid**, rõhutas selle suhte olulisust ning avaldas muret selle üle, et inimõiguste teemast pole seoses kliimamuutustega eriti räägitud. Samuti tervis ta noorte globaalset, kliimamuutuste vastu võitlevat liikumist, mis on saanud sedavõrd edukaks tänu poliitilise tausta puudumisele. Vabariigi Presidendi arvates on uus viis kliimamuutusega n-ö hakkama saamiseks selle ignoreerimine, öeldes “aga meie ei saa ju niikuinii midagi teha”. Tema arvates on selline suhtumine ohtlik: “Me peame kõik vastutuse võtma. Me peame toetama noori inimesi, kes võitlevad meie maakera tuleviku eest.”

Peale jätkusuutliku mõtlemise rõhutati paneelis ka innovatiivsuse olulisust. Kliimamuutused

on inimõigused?

on inimkonna üheks suurimaks väljakutseks 21. sajandil ning selle probleemi edukaks lahendamiseks tuleks mõelda rutiinivabalt. Paratamatult tabavad kliimamuutustest tulenevad looduskatastroofid paljusid vaesemaid riike, kellele nende majanduslik seisukord võib tekitada probleeme nii looduskatastroofide ennetava tegevuse kui ka nende tagajärgede likvideerimise puhul. **Karolis Žibas**, integratsiooniametnik ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti Põhja-Euroopa piirkondlikust esindusest, tõi esile, kui võrd oluline on mõista kollektiivsete, siinses kontekstis kliimaõiguste mõju teistele inimõiguste valdkondadele, näiteks sotsiaal-majanduslikele õigustele, väites, et paratamatult kannatavad rohkem vaesemad riigid.

Peter Veit, Maailma Ressursside Instituudi esindaja, kes on maa ja maavarade õiguste initsiatiivi (Land and Resources Rights, LRR) direktor, tegeleb pidevalt erinevate kogukondade maaõiguste kaitsega. Tema väitel oleks inimõigusi kergem kaitsta juhul, kui rahvusvaheline kord tagaks universaalse õiguse maale. Keskkonnateemadele keskenduvast mõttekojas

Adelphi töötav ekspert **Bibiana García** rõhutas, et kliimamuutuste puhul ei tohiks näha ainult negatiivseid külgi. “Me räägime alati negatiivsest poolest, et kliimamuutustega tegelemine on kallis ja põhjustab probleeme, aga samal ajal avab see uusi ärivõimalusi. Nii et jätkusuutlikust arengust on võimalik saada ka suurt kasu,” arvas García. Nagu ka eelmises paneelis, nii kasutati ka selles osalejate esinemisel innovatiivseid tehnoloogialahendusi. Näiteks sai jälgida Helsingi Ülikooli keskkonnatehnoloogia õppetooli dotsendi **Panu Pihkala** ettekannet hologrammina. Ta rääkis oma peamisest uurimisteemast ökoäärevusest – ärevusest, mida tekitavad inimestes kliimamuutused.

III Kas tehnoloogia areng sõidab inimõigustest üle?

Kolmanda paneeli ja konverentsi teise poole juhatas sisse Riigikogu aseesimees **Siim Kallas**, kelle arvates peaks analüüsima, kas tehisintellekt tähendab igas kontekstis arengut või võib mõnes olukorras tegu olla vahendiga, mis põhjustab pigem taandarengut. “Võib ja tuleb rääkida, milliseid muutusi inimõiguste osas toob kaasa tehisintellekti areng, aga tuleb ka küsida, millisele riigikorrale see sobib,” mainis Kallas. Tehnoloogia ja inimõiguste paneeli modereeris teabemanipulatsioonide uurija **Urve Eslas**.

Sotsiaalmeedia ja tehnoloogia negatiivseid tagajärgi on hakatud alles hiljuti tähele panema. Kõik panelistid olid arvamusel, et tehisintelligents ja tehnoloogia ning nende mõju inimkonnale on praeguses maailmas üsna reguleerimata. **Anna-Maria Osula**, strateegianõunik ettevõttest Guardtime, tõi välja, et riigid tunnistavad seda, et küberruumi oleks paremini vaja reguleerida ning inimõigusi tuleks küberruumi ja tehnoloogiaga seotult tagada, kuid reaalsuses tehakse väga vähe konkreetseid samme. **Andy Carvin**, vanemteadur Atlantic Councili Digitaalsest uurimislaborist, rääkis samuti sotsiaalmeediast ning selle mõjudest ja “relvana kasutamisest”. Tema hinnangul on sotsiaalmeediast saanud üks põhilisi platvorme just populistliku propaganda levitamiseks. **Peter Fussey**, tehnoloogia ja inimõiguste ekspert, tõi teemasse ka suurandmed ja algoritmid, mis on tihti erapoolikud, ning seda just kaitses inimeste kahjuks. Human Rights Watchi geosfäärilise analüüsi programmi direktor **Josh Lyons** lõi aga üsna pessimistliku pildi, tuues välja, et filmidest tuntud n-ö tapjarobotid ja isesurmavad relvad eksisteerivad juba praegu ning võivad meid viia sotsiaalse kaoseni.

Briti ajakirjanik **David Patrikarakos** rõhutas, et sotsiaalmeedia on muutnud rindejoone laiemaks, sest näiteks Ukraina sõjas pole Vene trollid küll otseselt rindel, kuid ometi on nad osa sõjaväest. “Iga nende postitus oli kui kuul,” lausutas. Samas ta nentis, et sotsiaalmeedia on muutnud sõjakuritegude toimepanemise keerulisemaks, sest alati on kuskil keegi, kes rikkumisi filmib ja neid avalikustab.

Anna-Maria Osula: “Tehnoloogia on nagu must kast. Me teame, mida me sellest saada tahame, aga me ei tea, mis toimub selle kasti sees,” väitis Osula.

Paneelist jäi kõlama mõte, et tehnoloogia arengut saaks kasutada inimõiguste hüvanguks, kuid selleks on vaja seda õiglaselt reguleerida.

Tehnoloogia on nagu must kast. Me teame, mida me sellest saada tahame, aga me ei tea, mis toimub selle kasti sees.

IV Mis saab inimõigustest pealetungiva populismi ajastul?

Päeva lõpetas diskussioon populismi ja inimõiguste üle. Nii nagu paljude teistegi sarnaste mõistete puhul, nii on ka populismi keeruline üheselt defineerida. Kui tavaliselt on populismi vastandatud inimõigustega, siis tegelikult võib seda nähtust tähele panna ka inimõiguste siseses diskussuses. Ülle Madise juhtimisel peetud neljas arutelu keskenduski sellele, kuidas need kaks näiliselt täiesti vastandlikku valdkonda omavahel suhestuvad.

Newcastle'i Ülikooli teadur ja inimõigustega tegeleva valitsusvälise organisatsiooni Just Fair poliitikajuht **Koldo Casla** alustas vestlust mõttekäiguga ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni ajakohasusest: “Maailm on pärast inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmist palju muutunud. Me peame seda arvesse võtma ja olema enda suhtes kriitilised.” Casla arvas, et inimõigused peaksid olema seotud kohaliku tasandi väljakutsetega ning neid ei tohiks alati vaadata globaalsest vaatenurgast. Casla nimetas peamiseks murekohaks seda, kuidas inimõigustest kaugenenuid või neis pettunud inimesed võivad lohutust leida populistlike liidrite demagoogilistest sõnavõtudest. Just siinkohal leidis Casla, et inimõiguslastel jääb mõnikord puudu enesekriitikast, väites, et nad peaksid rohkem mõtlema sellele, mida on tehtud sotsiaal-majanduslike õiguste edendamiseks ja ebavõrdsuse vähendamiseks ning kus on jäänud midagi vajaka.

Barcelona Pompeu Fabra Ülikooli õppejõud **Santiago Zabala** jäi seisukohale, et demokraatia on võimaldanud liigselt dialoogi, vaja oleks aga rohkem vestlust kõigi osapoolte vahel. Santiago Zabala kutsus üles eristama vasakpoolset ja parempoolset populismi. Temaga nõustus **Koldo Casla** tingimusel, et demokraatiat muutvad tegurid peaksid olema süsteemisisesed, mitte ei hakkaks süsteemi väljastpoolt lõhkuma. Vabakutseline ajakirjanik **Peter C. Parker** viskas kriitikanoole ka Euroopa Liidu suunas, rääkides just inimõigustest ja nende tagamisest populismi ajastul. Tartu Ülikooli dotsent **Eva Piirimäe** tõi arutellu sisse ühiskonna aluskokkulepped ehk põhiseadusliku kultuuri. Nende kokkulepitud põhimõtete põhjal saaks juba edasi arutleda, kuidas ja mil määral oleks kõige mõistlikum muuta tehtavaid poliitika. Eva Piirimäe arvates on inimõigustest rääkides populistide agendale kaasa aidanud liigne rõhuasetus õiguse mõistele: “Küsimus ei ole nõudmises. Andmine peaks tulema vabast tahtest ja soovist,” sõnas Piirimäe.

Päevale pani punkti Ülle Madise esitatud kergelt provokatiivne küsimus: mille tõttu võivad n-ö tavakodanikud end ühiskonnas hüljatuna tunda, sest näiliselt pööratakse tähelepanu vaid vähemustele? Ülle Madise: “Populistide kasvulava on see, kui tavaline inimene tunneb, et tema pole keegi ja tema õigustest ei räägita. Võitlus oma väärikuse eest on see, mille populistid üles korjavad.”

Lõpumõttena tõi Eva Piirimäe välja, et päris kõike, mis ühiskonnas toimub, ei peaks riiklikult ära reguleerima, mingites valdkondades peaks siiski püsima sotsiaalne regulatsioon. “Kindlasti tuleb ka mõelda, et on erinevaid väärtusi, mis ei lähe omavahel harmooniliselt kokku, need ongi väärtuskonfliktid,” väitis Piirimäe. ✕

Järgmine inimõiguste aastakonverents toimub 10. detsembril 2020.